

Natalia Długosz¹
(Poznań)

Balkańskie cechy języka Goran² w zakresie słowotwórstwa (na przykładzie wybranych formacji słowotwórczych)

Słowa kluczowe: język gorański, balkańskie cechy języka gorańskiego, słowotwórstwo
Keywords: Gorani language, Balkan features of Gorani language, word formation

W niniejszym artykule koncentruję się na wybranych cechach balkańskich w podsystemie słowotwórczym języka Goran. Analizę przeprowadzam na materiale językowym zaczerpniętym z dwu źródeł. Po pierwsze ze słownika gorańsko-albańskiego autorstwa Nazifa Doklego – *Reçnik goranski (nashinski) – allbanski*. Materiał słownikowy dotyczy języka ludności gorańskiej zamieszkującej 9 wiosek w północno-wschodniej Albanii w regionie Shishtavec i Kukës (Borje, Cërnelevo, Kosharisht, Ochikâl, Oreshek, Orgjost, Shishtavec, Pakisht i Zapod). Hasła w słowniku zapisane są za pomocą alfabetu albańskiego, ponieważ mieszkańcy tego regionu zdobywają

¹ ORCID: 0000-0001-5654-2018.

² Określenia ‘język Goran’ (rzadziej ‘język gorański/naszinski’) używam na oznaczenie języka, którym posługuje się południowosłowiańska mniejszość etniczna zamieszkująca region Gory (19 wiosek w południowej części Kosowa w regionie Dragash, 9 wiosek na terenie Albanii w regionie Shishtavec i Kukës oraz 2 wioski na terenie Macedonii. Zakłada się, że ludność gorańska, pierwotnie wyznania prawosławnego, pod wpływem polityki asymilacyjnej Imperium Osmańskiego uległa islamizacji. Liczebność populacji gorańskiej, w zależności od źródła, waha się między 64 000 a 84 000. Trudności we wskazaniu dokładnych danych ilościowych związane są m.in. z problemem tożsamości indywidualnej, zmianami orientacji przedstawicieli tej grupy etnicznej, które niewątpliwie stanowią reakcję na pewne procesy społeczno-polityczne. O problemie złożonej tożsamości Goran pisali m.in. Dragoslav Antonijević (zob. Антонијевић 2000), Jolanta Mindak-Zawadzka (zob. Mindak-Zawadzka 2009), Motoki Nomachi (Nomachi 2018), a także Natalia Długosz (Długosz 2013) i in.

wykształcenie w szkołach albańskich i często nie znają innego alfabetu. Taki zapis autor słownika uznaje za czytelny również dla Goran zamieszkujących terytorium Kosowa, którzy najczęściej podejmują naukę języka albańskiego. Materiał językowy przedstawiam w wersji graficznej zgodnej z zapisem w słowniku. Pozycja, o której mowa obejmuje ok. 43 tys. jednostek. Artykuły słownikowe zawierają podstawowe informacje gramatyczne. W przypadku rzeczownika wskazuje się rodzaj gramatyczny, postać rzeczownika w liczbie pojedynczej i mnogiej z rodzajnikami. Po informacji gramatycznej występuje definicja w języku albańskim. Każdy z artykułów opatrzony jest ilustracją materiałową w postaci pełnego zdania, niekiedy dwu, trzech zdań zasłyszanych lub zbudowanych najprawdopodobniej przez autora słownika przy wykorzystaniu jego kompetencji językowej. Słownik rejestruje także związki frazeologiczne w postaci odrębnych, niezależnych artykułów. Oto przykłady haseł słownikowych:

Fener ~ot, ~ov, ~on. m. sh.³: *feneri ~ti, ~vi, ~ni.* Fener. Llamp ndriçimi me vajguri etj, që është e mbyllur për qark me xham për të mos u shujatur nga era dhe që ka një dorezë teli për tu mbajtur. (*Polaj go fenerot, a ima gas*).

Fenerishte ~to, ~vo, ~no. n. sh. *Fenerishta ~ta, ~va, ~na.* Fener cilësisht i ndryshëm nga normalja. (*Shto se gasne take fenerishteto*).

Fenerçe ~to, ~vo, ~no. n. sh. Fener i vogël. (*Fenerçeto mallovo mi se nahogjashë*).

W niewielkim stopniu korzystam ze zbioru gorańskich pieśni ludowych *Горанске народне песме*, zebranych przez Haruna Hasaniego i wydanych w 1987 r. w Prisztinie. Zbiór obejmuje łącznie 421 utworów, w tym 164 pieśni miłosne, 65 pieśni o tematyce rodzinnej, 73 pieśni opisujące życie codzienne i pracę, 13 pieśni patriotycznych, 11 pieśni obrzędowych. Oprócz tego tom zawiera kołysanki, ballady, łamańce językowe itp. Materiał dotyczy języka ludności gorańskiej zamieszkującej gorańskie wioski w południowej części Kosowa w rejonie Dragash (Brod, Bokka, Dikance, Globochica, Mali Kärstec, Gorni Kärstec, Krushevo, Kukaliane, Leshtane, Liubovishte, Mlike, Dragash, Orchusha, Radesha, Dolna Rapcha, Gorna Rapcha, Rastelnica, Vranishte, Zli potok). Pieśni w tomie zapisane są cyrylicą, za pomocą alfabetu serbskiego. Materiał językowy przedstawiam w wersji graficznej zgodnej z zapisem w zbiorze. W języku pieśni zebranych w zbiorze występuje wiele formacji zdrobniałych. Zwłaszcza te przykłady uwzględniam w artykule.

³ Skrót: sh. = *shumës* 'liczba mnoga' (alb.).

Do najważniejszych, wręcz emblematycznych cech bałkańskich, jak wiadomo, zalicza się: analityczną deklinację, rodzajnik postpozycyjny, podwajanie dopełnienia, analityczne stopniowanie przymiotnika i przysłówków, zanik bezokolicznika oraz tworzenie czasu przyszłego za pomocą słowa posiłkowego ‘chcieć’. Właściwości te okazują się typowe także dla języka Goran. O najbardziej charakterystycznych cechach bałkańskich tego języka pisałam szczegółowo w tekście opublikowanym na łamach „Poznańskich Spotkań Językoznawczych”: *Uwagi o języku gorańskim (tożsamość języka w aspekcie typologicznym)* (Długosz 2013). Natomiast celem niniejszego artykułu jest pokazanie podobieństwa języka gorańskiego z innymi językami bałkańskimi na poziomie słowotwórstwa. Analizę ograniczam do opisu kilku charakterystycznych i wspólnych wszystkim językom bałkańskim formantów i utworzonych za ich pomocą wybranych grup formacji słowotwórczych w języku Goran. Wskazuję nie tylko na ich występowanie, ale zwracam uwagę na funkcję i aktywność derywacyjną. Należy jednak podkreślić, że na tym (wstępnym) etapie, badanie ma jedynie charakter poglądowy, a nie kompleksowy i dotyczy konkretnie czterech formantów: *-ica*, *-ar*, *-xhija/-çija*, *-llëk/-llak*⁴.

Deminutywa na *-ica*

Do formantów o słowiańskiej genezie, które upowszechniły się w językach bałkańskich w najwcześniejszym okresie wytwarzania cech wspólnych, należy niewątpliwie formant *-ica* (bułg. *-уца*, mac. *-уца*, alb. *-icë*, rum. *-iță*, gr. *-ίτσα*). Wykazuje on stosunkowo wysoką produktywność we wszystkich językach bałkańskich zwłaszcza w funkcji deminutywnej (por. Asenova 2002: 62). Za jego pomocą tworzone są formy zdrobniałe od rzeczowników rodzaju żeńskiego. Taką rolę pełni także w języku gorańskim. Gorańskie zdrobnienia na *-ica* utworzone od rzeczowników rodzaju żeńskiego są licznie poświadczone zwłaszcza w naszynskich pieśniach ludowych, ale także w słowniku gorańsko-albańskim Doklego, co może świadczyć o wysokiej produktywności modelu. Deminutywa żeńskie powstają w drodze derywacji dodatniej sufiksальной, której niekiedy towarzyszą oboczności fonetyczne. Chodzi zwłaszcza o alternację k: č (*ruka* → *ručica*), zachodzącą w formacjach od podstaw zakończonych feminatywnym *-ka*,

⁴ W tym miejscu wymieniam formanty występujące w języku gorańskim zgodnie z ich zapisem w słowniku Doklego (Dokle 2007). W odniesieniu do *-llëk/-llak* zapis jest bardzo niekonsekwentny i formant pojawia się w dwu wersjach, przy czym ta wariantywność graficzna nie znajduje głębszego uzasadnienia, a dystrybucja obu form wydaje się przypadkowa.

a także o oboczność *c* : *č*, gdy temat wyrazu podstawowego zakończony jest na *-c-* (*ofca* 'owca' → *ofčica*).

Oto przykłady derywatów zdrobniałych:

1. zaczerpnięte ze zbioru *Горанске народне песме*:

врба 'wierzba' > *врбица*,
година 'rok' > *годиница*,
игла 'igła' > *иглица*,
ливада 'łąka' > *ливадица*,
мајка 'matka' > *мајчица*,
њива 'pole' > *њивица*,
планина 'góra' > *планиница*,
рука 'ręka' > *ручица*,
сестра 'siostra' > *сестрица*,
сирота 'sierota' > *сиротица*,
кућа 'dom' > *кућица*;

2. pochodzące ze słownika gorańsko-albańskiego:

baklava 'bakława' > *baklavica*,
basma 'perkal' > *basmica*,
boja 'farba, barwnik' > *bojica*,
detelina 'koniczyna' > *detelinica*,
dremka 'drzemka' > *dremčica*,
jagoda 'truskawka' > *jagodica*,
kosa 'kosa' > *kosica*,
kosma 'pasmo włosów' > *kosmica*,
lopata 'łopata' > *lopatica*,
oputa 'skórzany pasek wykorzystywany do szycia tradycyjnego, lokalnego skórzanego obuwia' > *oputica*,
rakija > *rakijica*,
sevza 'łza' > *sevzica*,
sllama 'słoma' > *sllamica*,
soda 'woda sodowa' > *sodica*,
zitinka '1. oliwka, 2. drzewo oliwne' > *zitinkica*.

Deminutywa gorańskie z formatem *-ica* tworzone są zarówno od rzeczowników materiałowych (np. *иглица*, *кућица*, *lopatica*, *oputica*), jak i od nazw osobowych (np. *мајчица*, *сестрица*, *сиротица*), a także rzeczowników oznaczających pojęcia stałe pod względem rozmiaru (np. *bojica*, *godinica*, *rakijica*, *sodica*). W słowniku nie odnotowałam formacji deminutywnych, dla których podstawę stanowiłby rzeczownik abstrakcyjny ani nazw istot młodych, utworzonych za pomocą sufiksu *-ica*.

Z analizy gorańskich formacji na *-ica* w słowniku Doklego oraz z ich użycie w zbiorze pieśni ludowych wynika wyraźnie, że utworzone za jego

pomocą zdrobnienia informują przede wszystkim o stosunku mówiącego do desygnatu, nawet gdy znaczenie leksykalne podstawy słowotwórczej jest konkretne. Mamy tutaj zatem do czynienia z deminutywami emfатыcznymi. Oprócz tego w gorańskich formacjach tego typu na zawarty w derywacie deminutywnym ładunek emocjonalny nakłada się często znaczenie małej, niewielkiej ilości, czy nawet znaczenie syngulatywne – pojedynczy, jedyne, ostatni egzemplarz – o czym świadczą następujące informacje, zawarte w definicjach słownikowych interesujących nas haseł oraz towarzyszące im ilustracje materiałowe, np.:

detelinica (...) f. sh. Pak, sasi e vogël tërfile. (*Beshe nabrala mallo detelinica.*

Mu turilla teletu detelinica.)

çorbica (...) f. vetëm nj. Sasi e vogël çorbe. (*Samo mallo çorbica shto som kësnalla.*)

koshulica (...) f. vetëm sh. Këmishë e vetem. (*Taja koshulica mi billa preko gllava i nah mi ga osvojih.*)

kosica (...) f. vetëm nj. Kosë e vetem. (*Joshte taja kosica mi ostanalla.*)

kosmica (...) f. vetëm nj. Sasi e vogël floku. (*Beshe mu izella kosmica na hërbet.*)

krushica (...) f. vetëm nj. 1. Pjesë e një kokrrre dardhe. (*Samo mallo krushica shto som kësnaf.*), 2. Dardhë e vetme. (*Shuqur i krushicata ka mi se najde.*)

sllamica (...) f. vetëm nj. Sasi e vogël kashte. (*Ot vçera so sllamicata, shto mi dade ti, mi se ovce.*)

zitinkica (...) f. vetëm një Ulli [bimë ose frut] i vetëm. (*Samo jena zitinkica beshe vo tas.*)

Należy podkreślić, że w języku Goran najbardziej produktywnym formantem deminutywnym, derywującym od rzeczowników rodzaju żeńskiego jest formant *-içe* (rzadziej *-çe*)⁵, który nie wywołuje zmian w temacie słowotwórczym. Z obserwacji materiału językowego wynika, że ten właśnie sufix specjalizuje się w tworzeniu deminutywów właściwych. Ta prawidłowość i rozróżnienie funkcji formantów *-ica* (deminutywa emfатыczne) i *-içe* (deminutywa właściwe) wręcz rzuca się w oczy, gdy przeanalizujemy zawarte w źródle definicje haseł oraz towarzyszące im ilustracje materiałowe. W słowniku odnotowywane są najczęściej pary derywatów z formantami *-ica* i *-içe*, którym przypisuje się różne znaczenia. Dla zobrazowania problemu przytaczam definicje i ilustracje niektórych zdrobnień z formantem *-içe* (ewentualnie *-çe*), utworzonych od tych samych podstaw, co wymienione powyżej derywaty z *-ica*:

⁵ O produktywności formantu *-içe* pisałam szczegółowo w artykule *Uwagi o deminutywach gorańskich (na materiale słownikowym)* – zob. Długosz 2009a.

detelinīçe (...) as sh.: *detelinçiqā (...)*. Tërfil e vogël. (*Beshe vniknale jene detelinçiqā nemkoličkave.*)

koshulçe (...) as sh.: *koshulçiqā (...)*. Këmishë e vogël. (*Jeno koshulçe, i tija nemkličkavo, mi daf mene.*)

kosiçe (...) as sh.: *kosiçiqā (...)*. Kosë e vogël. (*Jeno kosiçe ka zmijiçe, shto mi donesov.*)

krushiçe (...) f. sh.: *krushiçiqā (...)*. Dardhë e vogël. (*Samo krushiçeto, shto mi go dade ti som izella.*)

zitinkiçe (...) as sh.: *zitinkiçiqā (...)*. Ulli [frut ose dru.] e vogël. (*Zitinkiçeto počelo da ragja.*)

W grupie zdrobnień z formantem *-içe* następuje zmiana rodzaju gramatycznego, nowe formacje deminutywne przechodzą bowiem do klasy rzeczowników rodzaju nijakiego. Naruszenie zasady zgodności rodzaju gramatycznego jako proces towarzyszący deminucji zbliża język gorański do dwu słowiańskich języków bałkańskich – języka bułgarskiego i macedońskiego⁶.

Nazwy agentywne i nosiciele cech na *-ar*

Innym formantem, który występuje we wszystkich językach bałkańskich w tej samej funkcji jest formant *-ar* (bułg. *-ap*, mac *-ap*, alb. *-ar*, rum. *-ar*, gr. *-άρης*) wprowadzający nazwy wykonawców czynności oraz właścicieli cech od podstaw zarówno rzeczownikowych, jak i czasownikowych. W takiej samej funkcji format ten funkcjonuje w języku gorańskim. Z przeglądu materiału słownikowego wynika, że w języku Goran przeważają tego typu derywaty odrzeczownikowe (prawidłowość dotyczy także nazw agentywnych), przy czym podstawę słotwórczą mogą stanowić rzeczowniki wszystkich rodzajów gramatycznych. Formacje odczasownikowe są zdecydowanie rzadsze. Derywaty powstają w drodze sufiksacji dodatniej, której mogą towarzyszyć oboczności fonetyczne (np. *c : č*), a niekiedy także skrócenie tematu (to zjawisko dotyczy zwłaszcza formacji odczasownikowych). Poniżej zamieszczam wybrane przykłady derywatów gorańskich,

⁶ O naruszeniu zasady zgodności rodzaju gramatycznego wyrazu podstawowego i pochodnego słotwórczo w procesie deminucji pisałam m.in. w artykułach: *Rodzaj gramatyczny wyrazu-bazy a rodzaj gramatyczny derywatu w polskich i bułgarskich rzeczownikowych formacjach deminutywnych* (Reczek 2005), *Uwagi o deminutywach gorańskich (na materiale słownikowym)* (Długosz 2009a: 135–136), a także w monografii *Słotwórstwo polskich i bułgarskich deminutywów rzeczownikowych*, w podrozdziale zatytułowanym *Deminutywa w języku polskim i bułgarskim a rodzaj gramatyczny ich podstaw* (Długosz 2009b: 47–51).

wyjaśniam ich znaczenie, zamieszczam ilustrację materiałową z użyciem wyrazu oraz wskazuję podstawę słowotwórczą:

1. derywaty odrzeczownikowe:

baçillar m. 'pastuch, baca, juhas' (*Gore vo pllanina, jene baçillari ni dadoha mallo lebec.*) < *baçillo* n. 'pastwisko';

bradar m. 'brodac' (*Toja bradar saka da mi kazhuje bagdëdije.*) < *brada* f. 'broda';

çergar m. 'Rom z plemienia, które zamieszkuje namioty' (*Ke çergari gi kpuje llupojti, pa gi preprodava.*) < *çerga* f. 'rodzaj namiotu';

dërvar m. 'drwal' (*Qe bereme dërvari za svadba.*) < *dërvo* n. 'drewno';

kaleničar m. 'garncarz' (*Starbabo sakashe da go napraj Ramadana kaleničar.*) < *kalenica* f. 'głina';

kozar m. 'koziarz, hodowca kóz' (*Nezirovci vo Borje bile kozari.*) < *koza* f. 'koza';

kravar m. 'krowiarz' (*Huso mllogo vreme ni bif kravar vo sello.*) < *krava* f. 'krowa';

gërklanar m. 'obzartuch' (*Vakov gërklanar ka zor da vigjish negde.*) < *gërklan* m. 'gardło, gardziel, przełyk';

torbar m. 'żebrak' (*Toja torbar take je nauqen da zhivi.*) < *torba* f. 'torba';

ziançar m. 'człowiek, który wyrządza szkody, przynosi straty' (*Po ziançar çujek ot nego nema.*) < *zian* m. 'szkoda, strata';

zhetvar m. 'żniwiarz' (*Ka shot sme bile zhetvari, sme oshle da mu pomozheme.*) < *zhetva* f. 'żniwa';

zhabar m. 'żabojad, amator żabich udek' (*Oni bile zhabari, jedeha zhabe.*) < *zhaba* f. 'żaba'.

2. derywaty odczasownikowe:

kobar m. 'czarnowidz, fatalista' (*Kobar bezden samo kobi, ne da misli neshto hubavo.*); por. *kobim* 'widzieć wszystko w czarnych barwach, narzekać, uprawiać czarnowidztwo';

shkollar m. 'osoba wykształcona, uczoney' (*Oni svi bile shkollari i ne mozhet so nih.*); por. *shkollujem (se)* 'kształcić (się), zdobywać wykształcenie';

zidar m. 'murarz' (*Rabotaf zidar.*); por. *zidam* 'murować'.

Derywaty z formantem *-ar* są licznie poświadczone w słowniku gorańsko-albańskim (kilkadziesiąt jednostek), co może wskazywać na wysoką produktywność modelu. W językach bułgarskim i macedońskim formant *-ar* służy także do tworzenia nazw mieszkańców. Tego typu formacji z *-ar* nie odnotowałam w słowniku gorańsko-albańskim. Nie zauważyłam także, żeby występował w innych funkcjach. W tym miejscu warto zaznaczyć, że sufiks *-ar* charakteryzuje się wielofunkcyjnością w podsystemach słowotwórczych języków rumuńskiego i albańskiego, w których za jego pomocą tworzone są nazwy deminutywne i nazwy narzędzi. Z kolei

w języku greckim jest formantem charakterystycznym dla przymiotników wskazujących na cechy osobowościowe (por. Asenova 2002: 68).

Nazwy agentywne na *-xhija*

W podsystemach słowotwórczych wszystkich języków bałkańskich występuje turecki formant *-ci/-çi* służący do tworzenia nazw osobowych wskazujących na wykonywaną czynność (bułg. *-джия/-чия*; mac. *-чија/-чија*, rum. *-giul/-ciu*, alb. *-xhi/-çi*, gr. *-τζής/-τσής*). Przenikał do języków za pośrednictwem zapożyczeń tureckich. Z czasem jednak model słowotwórczy upowszechnił się na tyle, że w obecnie formant wykazuje stosunkowo wysoką aktywność i derywuje zarówno od podstaw rodzimych, jak i obcych. Petia Asenova wyjaśnia produktywność sufiksu faktem, że w językach docelowych, do których przenikały zapożyczenia tureckie, odznaczał się stosunkowo wysokim stopniem wyspecjalizowania i jednoznacznością w odróżnieniu od formantów rodzimych, wprowadzających znaczenie nomina agentis (Asenova 2002: 65). W słowniku języka gorańskiego można znaleźć kilkadziesiąt poświadczeń tego typu formacji utworzonych za pomocą formantu *-xhija/-çija*. Są to bezwyjątkowo derywaty odrzeczownikowe. Wśród nazw tego typu można wyszczególnić grupy:

1. nazwy wykonawców czynności utworzone od podstaw będących rzeczownikami materiałowymi, wskazującymi na obiekt lub rezultat czynności, np.:

arabaxhija m. 'furman, woźnica' (*Rabotaf arabaxhija i çuvaf kuqa.*) < *araba* f. 'furmanka';

çorbaxhija m. 'mistrz w przygotowywaniu czorby, osoba pracująca w charakterze kucharza czorb' (*Mllogo vreme rabotaf ka çorbaxhija.*) < *çorba* f. 'rodzaj gęstej stawy, przypominającej zupę';

duqanxhija m. 'sklepikarz' (*Ni bif vo Borje jen duqanxhija hubaf.*) < *duqan* m. 'sklep, kram';

hallvaxhija m. 'wytwórca chałwy' (*Svi nashinci bile hallvaxhije.*) < *hallva* f. 'chałwa';

hanxhija m. 'karczmarz' (*Jen hanxhije beha mllogo hubave Lucji.*) < *han* m. 'gospoda, karczma';

hesapxhija m. 'rachmistrz, księgowy' (*On je hesapxhija golem.*) < *hesap* m. 'rachunek';

kallajxhija m. 'cynkarz' (*Neje nekoj zor da bidesh kallajxhija.*) < *kallaj* m. 'cynk';

katranxhija m. 'smolarz' (*Jen katranxhija ot Fan idaf so jena mëska bella da prodava katran.*) < *katran* m. 'smoła';

pekmezxhija m. 'wytwórca pekmezu (melasy buraczanej)' (*Jose vo Skopje rabotashje jen pekmezxhija.*) < *pekmez* m. 'pekmez';

slikaxhija m. 'fotograf' (*Ramadan rabotaf i bif mllogo hubav slikaxhija.*) < *slika* f. 'zdjęcie';
sheqerxhija m. 'cukiernik' (*Nasi rabotale ka sheqerxhije, ke ne.*) < *sheqer* m. 'cukier';
qiraxhija m. 'lokator, najemca lokalu' (*Qiraxhijete ne mu pllaqale na vreme.*) < *qirija* f. 'czynsz, opłata najmu';
tupanxhija m. 'bębniarz' (*Shto ste bile tupanxhije, ajnaxhije.*) < *tupan* m. 'bęben'.

2. nazwy wskazujące na skłonność do jakiejś czynności, utworzone od podstaw będących rzeczownikami abstrakcyjnymi, np.:

belaxhija m. 'krętaacz, mąciciel' (*Ka qe se zimash so belaxhije take qe ti bide.*) < *bela* f. 'zamieszanie, utrapienie';
dallaverexhija m. 'oszust' (*Mallo po daleko ot tija dallaverexhije.*) < *dallavera* f. 'przekręt, oszustwo';
haberxhija m. 'człowiek, który przynosi (dobre) wiadomości' (*Haberxhije mi rekofa.*) < *haber* m. 'wieść, wiadomość';
hizmetçija m. 'człowiek pełniący specjalną rolę pomocnika podczas wesela ewentualnie pogrzebu' (*Kuje vi bile hizmetçije za svadba?*) < *hizmet* m. 'usługa';
huxhumxhija m. 'prowodyr, inicjator' (*On je golem huxhumxhija.*) < *huxhum* m. 'zapędy';
kavgaxhija m. 'awanturnik' (*Ne znësh shto kavgaxhija bif on.*) < *kavga* f. 'rwetes, awantura';
komarxhija m. 'hazardzista' (*Sa takve komarxhije da ne te staj sajbjija.*) < *komar* m. 'hazard';
marufetçija m. 'kuglarz, hochsztapler' (*Ne go znësh shto marifetçija e Nazif.*) < *marufet* m. 'sztuczka, psota, wyczyn';
muhabetçija m. 'gawędziarz' (*Golem muhabetçija beshe si bif.*) < *muhabet* m. 'biesiada, pogawędka'.

3. wśród zgromadzonego materiału odnotowałam także pojedynczy derywat odrzeczownikowy, będący nazwą nosiciela cechy:

saburxhija m. 'osoba opanowana, wykazująca wielką cierpliwość' (*Hubavo da som saburxhija, samo ne mozhem.*) < *sabur* m. 'cierpliwość'.

W odniesieniu do omawianych tu formacji słowotwórczych widoczna jest wyraźna prawidłowość w dystrybucji dwu form wariantywnych omawianego sufiksu. Formant *-xhija* występuje po tematach zakończonych na samogłoskę, sonanty i obstruenty dźwięczne, natomiast formant *-çija* sytuuje się po tematach zakończonych na obstruenty bezdźwięczne. Pod tym względem dostrzegalne jest znów wyraźne podobieństwo do dwu bałkańskich języków słowiańskich – bułgarskiego i macedońskiego, ale

także do języka serbskiego – w których zastosowaniem dwu form sufiksu rządzą te same zasady (por. Sawicka, Karasiński 2018).

We wszystkich standardowych językach bałkańskich opisywane tu derywaty są charakterystyczne zwłaszcza dla potocznej odmiany języka. Charakteryzuje je wysoki stopień nacechowania emocjonalnego – mogą wnosić znaczenie ironiczne, a nawet elementy oceny pejoratywnej. Formy te nie należą do zalecanych przez normatywistów. W języku gorańskim sytuacja ma się nieco inaczej. Przede wszystkim język Goran nie jest zstandaryzowany i nie ma wykształconej odmiany wysokiej – to język niemal wyłącznie mówiony, a próby rejestrów pisanych są stosunkowo nieliczne. Element pejoratywnej oceny w tym wypadku, jeśli w ogóle mamy z nim do czynienia, jest zawarty w znaczeniu słowa podstawowego, natomiast znaczenia tego typu nie wnosi sam formant.

Najmniej omawianego typu formacji występuje w językach rumuńskim i greckim, najwięcej w języku albańskim. Równie dużo w słowiańskich językach bałkańskich (por. Sawicka, Karasiński 2018). W języku albańskim tego typu derywaty są w powszechnym użyciu, co wynika ze specyfiki albańszczyzny, która pod względem leksyki jest bardziej zróżnicowana genetycznie, a turczyzmy odnajdujemy w niej na porządku dziennym i nie mają one odpowiedników rodzimych. Na gruncie języka gorańskiego nie można, przynajmniej w pewnym stopniu, wykluczyć wpływu języka albańskiego na liczebność tego typu derywatów w języku czy na produktywność modelu⁷.

Nazwy abstrakcyjne na *-llëk/-llak*

Specyficznie bałkańskim formantem jest inny sufiks tureckiego pochodzenia, a mianowicie sufiks *-lik* (bułg. *-лѣк*, mac. *-лак*, rum. *-lic*, alb. *-llëk*, gr. *-λικη*). W każdym z języków ligi występuje on w funkcji formantu, służącego do tworzenia kategorii *nomina abstracta*. Produktywność w tej właśnie funkcji wykazuje także w języku Goran. Gorańskie derywaty z formantem *-llëk /-llak* to formacje odrzeczownikowe, które można podzielić na dwie grupy znaczeniowe. Są to:

1. nazwy rodzaju działalności, wykonywanego zajęcia, np.:

askerllëk m. 'służba wojskowa' (*Josh ne som go svërshif askerllëk.*) < *asker* m. 'żołnierz';

⁷ Mam tu na myśli fakt, że badany materiał językowy dotyczy głównie języka ludności gorańskiej zamieszkującej wioski albańskie. Społeczność ta najczęściej włada także językiem albańskim i w tym języku zdobywa wykształcenie.

ashçillëk m. 'gotowanie, sztuka kulinarna' (*Du docna som se boravilla so ashçillëk.*) < *ashçija* m. 'kucharz, szef kuchni';
çobanllëk m. 'wypas owiec, pasterstwo' (*Xhelilovci se zimale svejeno so çobanllëk.*) < *çoban* m. 'pasterz';
hamallëk m. 'praca polegająca na przenoszeniu ciężkich przedmiotów, bagaży' (*So hamallëk zhivif.*) < *hamall* m. 'tragarz'
kallajxhillak m. 'cynkarstwo' (*Ze lep sme se zimale so kallajxhillak.*) < *kallaj* m. 'cynk';
terxillak m. 'krawiectwo' (*Se zimaf so terxillak.*) < *terxija* m. 'krawiec';
qiraxhillëk m. 'wynajmowanie nieruchomości, będące źródłem stałego dochodu' (*So qiraxhillëk zhivile nekolko kuqe vo Borje.*) < *qiraxhija* m. 'lokator, wynajmujący'.

2. nazwy cech (*nomina essendi*) oraz inne nazwy abstrakcyjne, np.:

axhamillëk m. 'gafa, głupota wynikająca z niedojrzałości' (*Star muzh da praj axhamillëci, ne som vided du sega.*) < *axhamija* m. 'żółtodziób, człowiek młody, niedoświadczony, nieobyty';
ciganllak m. pej. 'cygaństwo' (*Sho je ovja ciganllak.*) < *ciganin* m.;
çapkëllëk m. 'świństwo, łajdactwo' (*Ne go li znësh negovi çapkëllaci.*) < *çapkën* m. 'łajdak';
edepsëzllak m. 'bezcelność, bezwstyd' (*Se zima so edepsëzllaci.*) < *edepsëz* m. 'tupeciarz, bezwstydnik';
hakarettllak m. 'niepełnosprawność, kalectwo' (*Toja hakarettllak ne mu se tërna çitaf zhivot.*) < *hakaret* m. 'osoba z niepełnosprawnością, kaleka';
kapadaillëk m. 'wymądrzanie się, zarozumiałstwo' (*Ne se hodi i ne se zbori so kapadaillëk.*) < *kapadajja* 'zarozumialec';
llongurllak m. 'chciwość, łakomstwo, pazerność' (*So llongurllak ne se çuva kuqa.*) < *llongur* m. 'chciwiec, pazernik';
matrapazllak m. 'cwaniactwo' (*Se zima so turli matrapazllaci.*) < *matrapaz* m. 'cwaniak';
purjakllëk m. 'świństwo, złoczyn' (*Ovja purjakllaci, samo on go praj, druk ne.*) < *purjak* m. 'złoczyńca';
rezillak m. 'poniżenie, upokorzenie' (*Toja rezillak ne se tërpi.*) < *rezil* m. 'człowiek bezczelny, upokarzający innych';
horospillak m. 'awantura (wulgarnie), pot. rozpierducha' (*Takof horospillak napravif da se kazhuje za vek.*) < *horospija* 'kobieta lekkich obyczajów, ladacznica, wywłoka'.

Derywaty tego typu należą do licznie poświadczonych w słowniku. Wśród nich wiele jest wyrazów zapożyczonych, które występują także w innych językach bałkańskich, np.: *agallëk*, *axhamillëk*, *baballëk*, *komshillak*, *rahatllak* i in. Zgromadzony materiał obfituje w derywaty z sufiksem *-llak/-llëk* utworzone od rodzimych podstaw, w których relacja motywacyjna między wyrazem podstawowym i derywatem jest żywa, co stanowi

wyraźny dowód na produktywność modelu. Formacje, o których mowa, w innych językach bałkańskich (tu mam na myśli zwłaszcza kontekst słowiański, tj. języki bułgarski i macedoński) uznaje się za charakterystyczne dla potocznej odmiany języka i przypisuje się im często znaczenie deprecjonujące (podobnie jak te, które zawierają formant *-xhija*). Jednak i w tym wypadku musimy pamiętać, że język „naszinski” jest językiem niestandardowym, w którym formant *-llak/-llëk*, jak się wydaje, nie jest obciążony ładunkiem emocjonalnym.

Podsumowanie

Dokonując analizy gorańskiego materiału językowego z obu źródeł, bez trudu udało się ustalić, że język „naszinski” posiada cechy łączące go z innymi językami bałkańskimi na poziomie słowotwórstwa. W inwentarzu formatów gorańskich niewątpliwie występują typowe dla języków ligi bałkańskiej sufiksy rzeczownikowe: *-ica*, *-ar*, *-xhija/-çija*, *-llëk/-llak*. Funkcje wymienionych tutaj formantów w dużej mierze pokrywają się w obrębie tychże języków. Genetycznie słowiański formant *-ica* służy w języku gorańskim głównie do tworzenia zdrobnień emfatycznych. Cechą różnicującą w stosunku do innych języków w grupie wydaje się być możliwość wnoszenia za jego pomocą znaczenia niewielkiej ilości lub znaczenia syngulatywnego. Również funkcja formatu *-ar*, wprowadzającego nazwy wykonawców czynności, zbliża podsystem słowotwórczy języka Goran do podsystemów pozostałych języków bałkańskich, choć formant *-ar* pełni w nich także inne funkcje. W odniesieniu do formacji wprowadzanych za pomocą sufiksów *-xhija/-çija* oraz *-llëk/-llak* również dostrzegamy pokrycie funkcjonalne w poszczególnych językach. Wydaje się jednak, że względnie wysoka produktywność modeli, a co za tym idzie, domniemana powszechność użycia tego typu wyrazów, zbliża język gorański do języka albańskiego.

Bibliografia

- Długosz, N. (2009a). Uwagi o deminutywach gorańskich (na podstawie materiału słownikowego). *Slavia Meridionalis* 9, 128–138.
- Długosz, N. (2009b). *Słowotwórstwo polskich i bułgarskich deminutywów rzeczownikowych*. Poznań: Wydawn. Naukowe UAM.
- Długosz, N. (2013). Uwagi o języku gorańskim (tożsamość języka w aspekcie typologicznym). *Poznańskie Spotkania Językoznawcze* 1, 61–79.
- Mindak-Zawadzka, J. (2009). Po jakimu mówią Goranie? Samoświadomość i zewnętrzna identyfikacja językowa i narodowa grupy etnicznej jako przestrzeń

- ścierania się konkurencyjnych koncepcji tożsamościowych. W: Mindak-Zawadzka, J.; Doliński, I.M. (red.), *Językowy świat Słowian. Zjawiska, interpretacje, znaki zapytania*. Warszawa: Wydział Polonistyki UW, 129–143.
- Nomachi, M. (2018). The Gorani people in search of identity: The current sociolinguistic situation among the Gorani community of the former Yugoslavia. *Slavica Tartuensia XI / Slavic Eurasian Studies* No. 34, 375–412.
- Reczek, N. (2005). *Rodzaj gramatyczny wyrazu-bazy a rodzaj gramatyczny derywatu w polskich i bułgarskich rzeczownikowych formacjach deminutywnych*; <http://www.sknj.ifp.uni.wroc.pl/publikacje/a14.pdf> [10 I 2018].
- Sawicka, I., Karasiński A. (2018). Bałkańskie adaptacje tureckiego sufiksu -çi/-ci. *Slavia Meridionalis* 18; <https://doi.org/10.11649/sm.1596> [29 I 2020].
- Sawicka, I.; Sujecka, J. (2015). *Wprowadzenie do bałkanologii. Etosy – języki – arealty – konceptualizacje*. Warszawa: Instytut Slawistyki PAN, Fundacja Slawistyczna.
- Антонијевић, Д. (2000). Етнички идентитет Горанаца. В: Бурсаћ, М. (ред.), *Горанци, муслимани и Турци у Шарпланинским жупама Србије: Проблеми садашњих услова живота и опстанка*. Београд: САНУ, 23–28.
- Асенова, П. (2002). *Балканско езикознание. Основни проблеми на балканския езиков съюз*. Велико Търново: Издат. „Фабер“.

Źródła ekscepcji materiału:

- Dokle, N. (2007). *Rečnik goranski (nashinski) – allbanski. Fjalor goraņce (nashke) – shqip*. Sofia: Peçatnica naukini akademiji „Prof. Marin Drinov“.
- Хасани, Х. (1987). *Горанске народне песме*. Приштина: Јединство.

Balkan features of the Gorani language in the field of word formation (based on examples of selected forms)

Summary

This article focuses on selected Balkan features in the word formation subsystem of the Gorani language. The analysis was performed using the linguistic material taken from two sources: 1. the Goranian (Nashinski) – Albanian Dictionary (*Rečnik goranski (nashinski) – allbanski*) (Sofia 2007) by Nazif Dokle; 2. the collection of Goranian Folk Songs (*Горанске народне песме*) compiled by Harun Hasani (Pristina 1987). The study is for reference only. I have limited it to four affixes which are common for all Balkan languages and selected groups of word forms in the Gorani language derived from these: *-ica*, *-ar*, *-xhija/-çija*, *-llëk/llak*. To a significant extent, the functions of these affixes overlap within the languages of the Balkan language area. The *-ica* suffix is used in the Gorani language primarily to create emphatic diminutives, and it may convey the meaning of a small

quantity or a singulative meaning. The Gorani language is characterized by a clear similarity to other Balkan languages in terms of the functioning and role of the *-ar* affix, which introduces names of agents. Functional coverage in individual languages can also be seen with regard to formations introduced using genetically Turkish suffixes such as *-xhija/çija* or *-llək/-llak*. It seems, however, that a relatively high productivity of models, and thus the alleged common use of such words, brings the Gorani language closer to the Albanian language.

Natalia Długosz, dr hab., profesor UAM, pracuje w Instytucie Filologii Słowiańskiej UAM w Poznaniu. Zainteresowania naukowe oscylują wokół zagadnień: językoznawstwa konfrontatywnego (zwłaszcza bułgarsko-polskiego słowotwórstwa porównawczego), etnolingwistyki (badania nad wybranymi elementami słowiańskiego JOS), języków mniejszościowych (zwłaszcza języka Goran) oraz kognitywno-komunikacyjnego opisu znaczenia nowych jednostek leksykalnych. Autorka monografii *Słowotwórstwo polskich i bułgarskich deminutywów rzeczownikowych* (2009) i *O znakach ubezwłasnowolnionych, czyli o nowych polskich i bułgarskich compositach bezafiksalnych w medialnym dyskursie publicystycznym* (2017) oraz kilkadziesiątu artykułów.

e-mail: natrek43@gmail.com